

УДК: 338.465

Тиббий хизматлар бозорининг вужудга келишининг минтақавий хусусиятлари ва ривожланиш босқичлари

Даврон Кесимов-Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти мустақил
изланувчиси

Региональные особенности и этапы развития рынка медицинских услуг

Даврон Кесимов-независимый исследователь Каршинского инженерно-
экономического института

Regional characteristics and stages of development of the medical services market

Davron Kesimov- independent researcher at the Karshi Engineering and
Economics Institute

Аннотация:Мақолада тиббий хизматларнинг пайдо бўлиши ва уларнинг ривожланишидаги босқичлари ўз аксини топган. Шунингдек, тиббий хизматлар кўрсатишда минтақавий хусусиятлари, ривожланиши, тиббий хизматларнинг миллий анъана ва қадриятлар билан уйғунлашиб кетганлиги, аҳоли эҳтиёжининг мавжудлиги ва тиббий хизматларнинг таъсири минтақа иқтисодиётига.

Калит сўзлар:тиббий хизматлар, аҳоли эҳтиёжи, миллий анъана ва қадриятлар, ривожланиш босқичлари

Аннотация: В статье отражено возникновение медицинских услуг и этапы их развития. Также учитываются региональные особенности и развитие медицинского обслуживания, интеграция медицинского обслуживания с национальными традициями и ценностями, наличие потребностей населения и влияние медицинского обслуживания на экономику региона.

Ключевые слова: медицинские услуги, потребности населения, национальные традиции и ценности, этапы развития.

Abstract: The emergence of medical services and the stages of their development are reflected in the article. Also, the regional characteristics and development of medical services, the integration of medical services with national traditions and values, the presence of population needs and the impact of medical services on the regional economy.

Key words: medical services, population needs, national traditions and values, stages of development

1.КИРИШ. Ўзбекистон республикасида тиббиёт амалиётининг пайдо бўлиши бой тарихга эга бўлиб, унинг вужудга келиши ва ривожланиши узок даврларга бориб тақалади. Хаттоки, инсониятнинг пайдо бўлиши билан боғлаб тушунтириш ҳақиқатга яқин бўлади. Чунки тиббиёт инсон фаолиятининг муҳим бир соҳаси сифатида бошқа кўп соҳалардан илгарироқ пайдо бўлган. Масалан, ибтидоий одамлар ўзлари учун ҳали турар жой куриш, кийим тикиш ва овқат пиширишни билмай туриб, баъзи кассалликлардан табиий омиллар ёрдамида шифо топиш сирларини билиб олганлар. Ибтидоий одамлар ноқулай қийинчилик шароитларида яшаб табиат инжиқликлари ва тан жароҳатлари туфайли ортирилган касалликлардан қутилиш мақсадида, дастлабки оддий муолажа усуллари кашф қилинган.

Шу тариқа халқ табobati санъати ўтмишимизнинг бой меросига айланишига сабаб бўлди ва узок тарихий даврлардан турли қарашлар, анъаналар ва қадриятлар замирида сайқалланиб ривожланиб бизгача етиб келди.

2. МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ. Тиббий хизматлар соҳасининг назарий асослари ва хизматлар бозорини ривожлантиришнинг долзарб муаммолари Ўзбекистонда тиббий хизматлар бозори Р.Райимбердиева[1], Д.А.Раҳмонов[2], К.С.Саидов[3], А.Ў.Султонова[4], М.Р.Туртаев[5], М.Н.Умурзақова[6], З.Х.Базаров[7], Т.Г.Хайруллаевалар[8] нинг илмий асарларида тадқиқ қилинган.

Ушбу тадқиқотчилар томонидан тиббий хизматлар бозори ривожланишининг айрим умумназарий жиҳатларини тадқиқ этишга устувор ўрин берилган ҳолда, тиббий хизматлар кўрсатишда ижтимоий бозор муносабатларини ривожлантириш талабларига ёндашиб таҳлил қилинган илмий ишлар етарли эмас. Жумладан, А.Султонова, Т.Хайруллаеваларнинг илмий тадқиқот ишларида соғлиқни сақлашни давлат томонидан тартибга

солиш ва ислоҳ қилишда бозор механизмининг аҳамияти ва халқаро тажрибаларга, М.Туртаев тиббий хизматлар кўрсатишда маркетингдан фойдаланишга, М.Умурзақова ва З.Базаровлар соғлиқни сақлашда мажбурий тиббий суғурта тизимини амалга ошириш имкониятлари ва тиббий суғурталаш амалиётини такомиллаштириш йўналишларигага кўпроқ эътибор қаратишган. Д.Раҳмонов ва О.Райимбердиевалар эса устун даражада соғлиқни сақлашни молиялаштиришнинг бюджет ва бюджетдан ташқари манбалари ҳақида илмий тадқиқот олиб борганлар.

3.ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ. Тадқиқот жараёнида тиббий хизматлар бозорининг вужудга келишининг хусусиятлари ва ривожланиш босқичлари масалалари қиёсий фикрлаш, индукция ва дедукция ҳамда абстракция усулларидан кенг фойдаланилган.

4.Асосий таҳлиллар ва хулосалар. Тиббий хизматлар ривожланишининг хусусиятларини ўзида акс эттирувчи эволюциясидан келиб чиқиб, унинг вужудга келиши ва ривожланишининг беш босқичини фарқлаш мумкин.

Биринчи босқич ибтидоий жамоа даврининг охирига тўғри келиб, одамларнинг ўтроқ ҳаёт кечиришга ўтиши ва меҳнатнинг айрим соҳалар бўйича тақсимлана бошлаши туфайли, касб-корларнинг вужудга келиши натижасида, таълим билан шуғулланувчи табиблик касби ҳам шакллана бошлаган. Мазкур босқич узоқ тарихий даврни босиб ўтиб, токи ўрта асрларгача давом этди. Ушбу даврда таълим тарқоқ тиббий эҳтиёжларни қондиришга қаратилган ибтидоий жамоа кишининг энг оддий қобилиятидан, чуқурлашган санъат даражасигача бўлган тарихий тараққиёт йўлини босиб ўтди.

Бу пайтда касалликларни даволашда халқ таълими каторида тиббий хизматлар дин вакиллари томонидан ҳам амалга оширилган. Дин вакиллари ижтимоий гуруҳ ҳисобланиб, беморларни даволаш, таълим бериш ва диний таълимотларни тарғиб қилиш билан машғул бўлишган.

Тиббиётнинг маданийлаши ва фан сифатида шаклланишида ёзувнинг пайдо бўлиши янги даврни бошлаб берди. Айнан ёзув туфайли тиббиёт тарқоқ амалиётдан назарий фан билан уйғунлашди.

Ўрта Осиёда, хусусан, Ўзбекистон ҳудудида қадим замонларда яшаган халқларнинг тиббиёт ҳақидаги биринчи ёзма маълумотларини биз Зардуштийларнинг диний-муқаддас китоби “Авесто”дан топамиз.

Иккинчи босқич ўрта асрларга тўғри келиб, бу пайтнинг характерли томони шундаки, табобат илмий-назарий жиҳатдан ўрганила бошлади. Устоз-шогирд тизими йўлга қўйилди, мактаблар ташкил қилиниб, тиббий мактабларда ўқитиш ишлари анча юқори савияда олиб борилган. Ўқиш муддати тугаганидан сўнг бўлғуси ҳакамлар ҳамма фанлардан имтиҳон топширганлар. Шундан кейин уларга табиблик гувоҳномаси берилган[9].

Ўрта Осиё ва умуман, Шарқда табобат илми тарихида Абу носир Фаробий, Абу Али Ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Абу Бакр-ар-Розийлар ўрни беқиёс бўлди. Ушбу алломаларнинг табобат соҳасидаги асарлари нафақат Ўрта Осиёда балки, умуман жаҳон тиббиётининг ривожланишига катта ҳисса қўшган. Масалан, Абу Али Ибн Синонинг “Тиб қонунлари”, Исмоил Журжонийнинг “Хоразмшоҳ хазинаси”, Наджибуддин Самарқандийнинг “Қасалликнинг сабаблари ва белгилари”, “Дориларни тайёрлаш” каби асарлари дунё тиббиётининг олтин фондига киритилган.

Амир Темур замонида келиб маданий-маърифий масалалар қаторида тиббиёт сирларини ўрганишга ва уни ривожлантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган.

Амир Темур давлати харажатлари ичида илм-фан, маданият ва диний тадбирлар, ижтимоий ҳимоя билан боғлиқ харажатлар муҳим ўрин тутган. Амир Темур аҳоли саломатлигини муҳофаза қилишга, юқумли касалликларнинг олдини олишга, табибларга эътибор қаратишга бефарқ бўлмаган. Дунёнинг бошқа мамлакатларидан табибларни Самарқандга олиб келиб, махсус шифохоналар очган ва устоз-шогирдлик йўли билан табобат сирларини ўрганишга кенг ўрин берган.

Тиббий хизматлар вужудга келиши ва ривожланишининг учинчи босқичи, Чор Россияси томонидан Туркистоннинг истелосидан бошланиб, шўролар даврига қадар бўлган даврни ўз ичига олади. Бу даврдан бошлаб, Чор Россиясининг юртимизда ўз яшаш шарт-шароитини жорий этишга ва аҳолининг турмуш тарзини ўзгартиришга қилган уриниши, Европанинг маданий-маърифий оламига тақлид қилиш аста-секин ёйила бошлади. Чор

Россиясининг мустамамликлари мустақамлаш ва аҳолини тобелаштириш тадбирлари ҳамда ўз тараққиётининг шу даврдаги босқичи учун зарур ва қулай шартдан келиб чиқиб олиб борган сиёсати, рус тилида гаплашувчи фуқароларнинг кўчириб келиниши тиббий хизматлар кўрсатишда янги даврни бошлаб берди.

Шу тариқа, ушбу даврда аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш кенгайиб борган бўлсада, улардан аҳолининг барча қатлами тенг ва тўла фойдалана олмаган. Асосан, бозор тартиб-тамойиллари асосида ривожланиб, уларнинг хизматидан пули борларгина фойдалана олган.

Тўртинчи босқич шўролар ҳукумронлик қилган даврдан мустақилликка қадар бўлган даврни ўз ичига олади. Ушбу даврда тиббий хизматларнинг ривожланишида бозор муносабатлари ҳақида гапириш қийин. Бу пайтда Ўзбекистон ижтимоий-маданий хизматлар соҳаси борасида бир қанча ютуқларга эришди. Ижтимоий соҳа ихтисослашиб, иқтисодий тизим сифатида шаклланди ва тармоқлари алоҳидалашди.

Янги маънодаги таълим, соғлиқни сақлаш, маданий-маиший хизматлар, савдо ва умумий овқатланиш, уй-жой коммунал хўжалиги, йўловчи ташиш транспорти ва аҳоли муҳофазаси алоҳида тармоқ сифатида шаклланди ва булардан фойдаланиш аҳоли кундалик ҳаётининг бир қисмига айланди.

Бу пайтда соғлиқни сақлаш соҳасининг таркиб топиб ривожланишида ҳам бир қанча таркибий ва ташкилий ишлар амалга оширилди. Жумладан, Соғлиқни сақлаш халқ комиссарлиги тузилиб, ўлкадаги мавжуд тиббиёт муассасалари давлат тасарруфига ўтказилди. 1919 йилдан Туркистон университетининг таркибида тиббиёт факультетининг очилиши муносабати билан Ўзбекистонда тиббиёт соҳасининг ривожланиши ва кадрлар масаласининг кўпайишига имкон берди.

Мазкур босқичнинг муҳим жиҳати шундаки, унда шакланган ишлаб чиқариш, илмий-техникавий ва кадрлар салоҳияти келгусида ижтимоий соҳа ривожланишига хизмат қилди.

Бешинчи босқич республикамиз мустақилликни қўлга киритганидан бошлаб, ҳозирги кунга қадар давом этмоқда. Бу даврнинг характерли томони шундаки, мамлакатимиз ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига ўтиш йўлини танлади ва ижтимоий сиёсат юргизилди. Мазкур вазифаларни амалга

оширишнинг устувор йўналиши қаторидан соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш жой олди.

Ушбу босқични шартли равишда тўрт даврга бўлишимиз мумкин:

Биринчи даврга 1991-1997 йиллар тўғри келади. Бу даврда соғлиқни сақлаш соҳаси қайта тузилиб, ҳуқуқий, иқтисодий, молиявий асослари яратилди ва ривожланиш йўналишлари белгилаб олинди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 майдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқлари ижтимоий инфратузилмасини 2000 йилгача бўлган даврда ривожлантириш дастури тўғрисида”ги қарорига мувофиқ, соғлиқни сақлашнинг бирламчи бўғинида хусусан, қишлоқ жойларда аҳолига тиббий хизматларн яқинлаштиришда жиддий ўзгаришлар рўй берди. Самарасиз ишлаётган фельдшерлик-акушерлик пунктлари ўрнида замонавий типда, диагностика ва даволаш ускуналари билан жиҳозланган 3 мингдан ошиқ қишлоқ врачлик пунктлари барпо этилди.

Барча вилоятлар марказлари ва Тошкент шаҳрида бўлажак оналар саломатлигини мунтазам назорат қилиб борадиган, соғлом болалар туғилишига хизмат қиладиган кенг тармоқли скрининг-марказлари йўлга қўйилди. Бунинг натижасида оналар ва болалар ўртасида ўлим даражасининг изчил пасайишига эришилди.

Аҳолига тез тиббий ёрдам кўрсатиш мақсадида республика, вилоят, туман марказларида 171 та тез тиббий ёрдам марказлари ташкил қилиниб, тез тиббий ёрдам кўрсатиш бўйича ягона тизим яратилди.

Иккинчи давр 1998-2005 йиллар оралиғини ташкил қилиб, бу даврда тиббий хизматларни ривожлантириш борасида эришилган тажрибалар таҳлил қилиниб, аниқ белгиланган чора-тадбирлар қўлланилди. Тиббий хизматлар сифатини ошириш ва мустаҳкамлаш, янгилаш ҳамда қўшимча хизматларни яратиш тадбирлари олиб борилди. Соғлиқни сақлашни молиялаштиришда бюджет ва бюджетдан ташқари механизмлари жорий этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 10 ноябрда қабул қилган 1998-2005 йилларга мўлжалланган “Ўзбекистон Республикаси

соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастури” асосида тиббий хизматлар кўрсатишда экстенсив йўлдан интенсив йўлга ўтиш ва аҳоли соғлиғини сақлашнинг миллий моделини яратишга қўл урилди.

Юқори ва сифатли ихтисослаштирилган тиббий ёрдамни кўрсатиш тизимини таъминлаш мақсадида, республикада махсус касалликларга қарши ихтисослаштирилган марказлар ташкил этилди. Уларнинг вилоят, туман бўлимлари фаолияти йўлга қўйилди. Шунингдек, Республика ОИТСга қарши курашиш маркази унинг вилоятлардаги 14 та филиали, республика, вилоят ва туман соғлиқни сақлаш бошқармалари хузуридаги 78 та ОИВ диагностикаси лабораторияларини қамраб олган умуммиллий муассасалар тармоғи яратилди.

Республикада оналик ва болаликни муҳофаза қилиш ишлари бўйича Жаҳон Соғлиқни сақлаш ташкилоти, ЮНИСЕФ, ЮНФПА, ЮСАИД ва бошқа халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликда бир қанча соғломлаштириш дастурлари амалга оширилди.

Учинчи давр 2006-2016 йилларга тўғри келади. Бу пайта Ўзбекистон Республикаси Президентининг соғлиқни сақлашни ислоҳ қилишга бағишланган бир нечта қарорлари амалиётга тадбиқ этилиб, тиббий хизматлар кўрсатишни такомиллаштиришга ҳамда тиббиётнинг бирламчи-санитария бўғинини кенгайтириш мақсадида “Саломатлик-1” “Саломатлик-2” ва “Саломатлик-3” лойиҳалари амалга оширилди. Давлат сектори қаторида нодавлат секторнинг ривожланишига имкон берилди.

Тиббиёт тизимини ислоҳ қилиш дастурларини биргаликда молиялаштириш учун Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки ва хорижий ҳукуматлар, молия ташкилотларининг жами 335,1 миллион доллар миқдордаги узоқ муддатли имтиёзли кредитлари, инвестиция ва грантлари жалб қилинди[10].

Тўртинчи давр 2017 йилдан бошланиб, тиббий хизмат кўрсатиш ривожланишини янги bosқичга олиб чиқди. 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегияси асосида қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони том маънодаги тарихий ҳужжат сифатидаги аҳамиятга эга бўлди. Ҳаракатлар стратегиясининг тўртинчи йўналиши ижтимоий соҳани ислоҳ қилишга қаратилиб, таркибий жиҳатдан соҳа ривожидан туб бурилиш ясади[11].

Соғлиқни сақлашни жаҳон стандартлари асосида ривожланишига, хусусий сектор фаолиятининг мустақамланишига алоҳида эътибор қаратилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 февралдаги “2019-2025 йилларда Ўзбекистон Республикасининг соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш Концепцияси тўғрисида”ги ПФ-5590-сонли Фармони асосида соғлиқни сақлашни ривожлантиришнинг йўл харитаси ишлаб чиқилди.

Бугунги кунда Ўзбекистонда тиббий хизматлар ривожланишининг хусусиятларини миллий иқтисодиётдаги роли ва аҳамиятини ҳисобга олган ҳолда таркибий ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Ушбу ўзгаришлар натижасида аҳолига пуллик ва бепул хизматлар кўрсатиш ҳажми ўсиб, у асосан турли тиббий хизматлар ва профилактик тадбирлар ҳисобига рўй берди. Бу ишлар қуйидаги шарт-шароитларга мувофиқ амалга оширилди:

- мамлакатда қулай сиёсий-иқтисодий шароитнинг мавжудлиги;
- янги турдаги хизматларни тақдим этмоқчи бўлаётган тадбиркорлар гуруҳининг шаклланганлиги;
- тиббий хизматларни ривожлантиришга қаратилган ҳуқуқий базанинг такомиллаштирилаётганлиги;
- аҳоли таркибида сифатли хизматларга бўлган талабнинг ўсаётганлиги;
- республикада хорижий мамлакатлар билан мустақам алоқанинг шаклланганлиги ва бошқалар.
- Юртимизда тиббиёт олами пайдо бўлишининг узоқ ўтимиши ва хилма-хиллиги ўзига хос жиҳатларини кўрсатади. Шу боис, тиббий хизматлар вужудга келиши ва эволюцион ривожланишининг қуйидаги хусусиятларини фарқлаш мумкин:
 - тиббий хизматлар вужудга келиши ва ривожланиши кишилиқ жамиятининг шаклланиши давлари билан боғлиқлиги;
 - тиббий хизматларнинг миллий анъана ва қадриятлар билан уйғунлашиб кетганлиги;
 - тиббий хизматларнинг юртимизда турли даврларида жаҳон билан ҳамжиҳат ривожланганлиги;
 - тиббий хизматларга бўлган аҳоли эҳтиёжининг мавжудлиги;
 - тиббий хизматларнинг айрим даврларда босқинчилар таъсири остида ривожланганлиги.

Соғлиқни сақлаш соҳаси ҳозирги замонавий шароитда мамлакатимиз иқтисодиётининг энг ўсиб боровчи ва эътиборли соҳасига айланиб бормоқда.

Айнан шу соҳада иқтисодий фаол аҳолининг катта қисми тобора кўп миқдорда тўпланмоқда, мамлакат ялпи ички маҳсулотининг ўсишига, аҳоли турмуш даражасининг яхшиланишига сезиларли таъсир ўтказмоқда.

Таҳлилларимиз, 2018-2023 йилларда соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматларда банд бўлганлар улуши 108,2 фоизга ошганлигини кўрсатади. Бундан кўришимиз мумкинки, соғлиқни сақлаш тобора иқтисодиётнинг локаматив тармоқларидан бирига айланмоқда (1-жадвал).

1-жадвал

Ижтимоий хизматларда банд бўлган аҳолининг таркиби (минг киши)¹

р	Кўрсаткичла	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил	2022 йил	2023 йил	2023 йилда 2018 йилга нисбата н % да
	Савдода	1452, 4	1480, 2	1401, 8	1436, 4	1364, 4	1535, 6	105,7
	Соғлиқни сақлаш ва бошқа ижтимоий хизматларда	601,6	602,6	604,0	616,7	652,1	650,8	108,2
	Таълим соҳасида	1105, 6	1106, 6	1111, 7	1134, 4	1160, 0	1220, 5	110,4

Шу жумладан, статистик маълумотлар таҳлил қилинаётган даврда кўрсатилган тиббий хизматлар ҳажми бошқа ижтимоий хизматлар билан кўшиб ҳисоблаганда 3,6 мартага кўпайганлигини кўрсатади (2-жадвал).

2-жадвал

**Ижтимоий соҳа фаолиятининг асосий турлари бўйича кўрсатилган
хизматларнинг ҳажми (млрд. сўм ҳисобида)²**

¹ www.stat.uz маълумотлари асосида

² www.stat.uz маълумотлари асосида

Кўрсаткичлар	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил	2022 йил	2023 йил	2023 йил 2018 йилга нисбатан, марта
Савдо хизматлари	27368,2	32006,9	39743,4	48748,2	56553,9	72483,3	2,6
Соғлиқни сақлаш ва бошқа ижтимоий хизматларда	1416,3	1701,5	2220,0	3104,3	3209,4	5105,9	3,6
Таълим хизматларида	3263,0	4402,0	5416,5	7164,9	9073,0	12021,8	3,7

Соғлиқни сақлаш келажакда иқтисодий ўсишга эришишнинг салоҳиятли омили ва имконияти экан, ундан унумли фойдаланилгандагина тараққиёт манбаига айланиши мумкин. Мамлакатимизда қисқа даврда тиббий хизматларни мустақамлаш юзасидан зарур чора-тадбирларни қўлланилди. Бу чора-тадбирлар аҳолининг тиббий хизматлардан фойдаланиш даражасининг кескин пасайишининг олдини олди ва тиббий хизматларнинг барқарор ривожланишида маълум муваффақиятларга эришилди. Шунинг учун аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш даражаси Ўзбекистон ижтимоий сиёсатининг устувор йўналишига айланган ва тиббий хизматларни замонавий мезонларга жавоб берадиган даражага кўтариш ва унинг самарадорлигини ошириш масалаларини, бугунги кунда энг долзарб, ҳаётнинг ўзи талаб қилаётган муҳим бир вазифага айлантиришни назарда тутди.

5. ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР. Ижтимоий хизматлар тушунчаси ва уни ўрганишга бағишланган назарий қарашлар эволюцияси, тиббий хизматларнинг ижтимоий хизматлар шакли сифатидаги мазмуни, таркибий тузилиши ва иқтисодий категория сифатидаги аҳамиятини, тиббий хизматлар

вужудга келишининг хусусиятлари ва ривожланиш босқичларини илмий-назарий ўрганиш асосида қуйидаги хулосага келинди.

1. Тиббий хизматларнинг қандай даражада ривожланганлиги маълум маънода мамлакатдаги сиёсий ва ижтимоий ҳолатни, аҳолининг умумий кайфиятини белгилайди.

2. Тиббиётнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши узоқ ўтмишимиз билан боғлиқ. Қадимда табобат амалиёти ибтидоий жамоа кишисининг энг оддий даволаш усулидан ҳозирги замонавий такомиллашган тиббий хизматларгача бўлган масофани босиб ўтганлигига юртимизнинг тиббиёт тарихидан гувоҳлик беради.

3. Тиббиёт ривожланишнинг эволюциясини ўрта асрларгача бўлган даврни алоҳида, ўрта асрлардан кейинги Чор Россияси истелосигача бўлган ва Чор Россияси истелоси даврини ҳамда мустақилликкача бўлган ва мустақилликдан кейинги даврларни алоҳида – алоҳида босқичларга ҳамда мустақилликдан кейинги пайтларда тиббий хизматлар ривожланишини олиб борилган ислохотлардан келиб чиқиб бир неча даврларга бўлиб ўрганиш, тиббий хизматлар вужудга келиши ва ривожланиши ҳақидаги тасаввурларимизни бойитади.

4. Мамлакатимизда тиббий хизматлар вужудга келиши ва эволюцион ривожланишининг муҳим хусусиятларини кишилиқ жамиятининг дастлабки даврлари билан боғлиқлиги, тиббий хизматларга ҳар доим ҳам аҳолида эҳтиёжнинг мавжуд бўлганлиги, тиббий хизматларнинг қадрият ва анъаналаримиз билан уйғунлашиб кетганлигида кўриш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Райимбердиева О.Р. Соғлиқни сақлаш муассасаларини молиявий таъминлашни ташкил қилиш. и.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. автореферати. -Т.: 2001 – 21 б.
2. Раҳмонов Д.А. Ўзбекистонда ижтимоий соҳани молиялаштиришнинг методологик асосларини такомиллаштириш. и.ф.д. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси автореферати: - Т.: БМА, 2018-72 б.
3. Саидов К.С. ва бошқалар. Социал иқтисодиёт. –Т.: Ўзбекистон, 2006. – 365 б.
4. Султонова А.Ў. Соғлиқни сақлашни бозор муносабатлари орқали тартибга солишнинг халқаро амалиёти. и.ф.н. илмий даражасини олиш учун

ёзилган дис. автореферати. -Т.: ТДИУ, 2001. – 21 б.

5. Туртаев М.Р. Маркетинг медицинских услуг в условиях рыночных реформ и пути его совершенствования. Автореферат дис. на соиск.учен.степени к.э.н. - Т.: ТГЭУ. 2005 - 23 с.

6. Умурзақова М.Н. Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишда тиббий суғуртани ривожлантириш истиқболлар и.ф.ф.д. (Phd) илмий даражасини олиш учун ёзилган дис. автореферати. -Т.: ТДИУ, 2021. – 26 б.

7. Базаров З.Х.Ўзбекистонда тиббий суғурталаш амалиётини такомиллаштириш. и.ф.ф.д(Phd) илмий даражасини олиш учун ёзилган дис. автореферати. -Т.: ТДИУ, 2021. – 26 б.

8. Хайруллаева Т.Г. Социально-экономические аспекты реформирования здравоохранения Республики Узбекистан в новых экономических условиях. Автореферат дис. на соиск.учен.степени к.э.н. -Т.: АН РУз. 2004 - 26 с.;

9. Қодиров А.А. Тиббиёт тарихи.-Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2005. – Б 54.

10. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990-2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011-2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011. – Б. 21.

11. Ўзбекистон республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги пф-4947-сонли фармони <https://lex.uz/docs/3107036>.